

Нове життя
Аліг'єрі Данте

Бібліотека італійської літератури

Останній поет Середньовіччя і перший поет Нового часу, Данте Аліг'єрі (1265-1321) відомий в усьому світі як автор неперевершеної «Божественної комедії» (1308-1321).

«Нове життя» («Vita Nuova») – збірка ранньої лірики поета, яка вперше була опублікована лише 1576 року, за копіями оригінального рукопису. «Перлина Дантової юності» (за висловом І. Драча), збірка знаменувала новий період його життя, оновленого коханням до Беатріче, і стала найславетнішою в світі історією кохання поета до жінки – історією, яка вже багато століть поспіль зачаровує читачів ширістю почуттів і глибоким ліризмом.

Данте

Нове життя

Дантове безмежжя

Спочатку докочується луна. Спочатку дослухаєш, як далекий підземний гул століть викочує перед тобою велетенське палахкотливе світило. Над кожним поколінням, яке спмагається на повагу до себе, сходить Данте. Середньовіччя мало на нього права як на флорентійського пріора, як на равеннського вигнанця, людство ж завжди має на нього право як на генія.

Вихори пристрастей тогочасних так вивищили надлюдську постать цього останнього поета Середньовіччя і разом з тим першого поета Нового часу, а на бліде чоло покладали знак такої незбагненої скорботи і суворой всевладності, що з флорентійця, певно, ніколи не спаде містичний плащ напівлюдини-напівбога. Навіть на ша доба теж ні на що не здатна, крім подиву. І коли одна веронська балакуха шепотіла сусідці, пальцями показуючи на поета: «Глянь-но, он іде та людина, яка спускалася в пекло», важко не повірити їй і зараз, абсолютно упевнившись в атеїстичних твердженнях своєї доби, що пекло розташоване не під землею.

Данте народився у Флоренції в травні 1265 року в родині старовинних, але небагатих дворян. «Його прізвище Аліг'єрі, – як писав Іван Франко, – вказує на німецьке походження його роду. Аліг'єрі – се, очевидно, старонімецьке Альдігер, або ж Вальтегер – Держиспис, де в чому близьке до імені другого велетня поезії Шекспіра, яке означає „Трясиспис“» [1 – Франко І. Данте Аліг'єрі. Характеристика середніх віків. Життя поета і вибір із його поезії. – Львів, 1913. – С.56.]. Проте сам Данте вважав, що його предки походять з Риму, ніби наперед відхиляючи тези майбутніх «тевтонофілів», що ж до І. Франка, то він брав свої відомості у Карла Федерна.

Майбутній поет рано осиротів. Школа мало що дала йому – якісь знання з історії, з елементарної теології, астрономії, природознавства. Отой

освічений енциклопедично на ті часи Данте виріс самотужки. Рано визрілий розум, виняткова обдарованість юнака привернули до себе увагу флорентійської громадськості. У 1283 році він здобуває права флорентійського громадянства. Кілька разів його обирають до ради ста, всевладної інституції міста. Нарешті, в 1300 році – пріором, одним із шести «міністрів» Флоренції. Данте, як представника партії «білих» гвельфів, у 1302 році «чорні» гвельфи, що стали при владі, засудили на довічне вигнання з Флоренції. І вже до самої смерті у Равенні в 1321 році поет пізнавав,

...яким солоним тістом
Смакує хліб чужий, як твердо вгору
І вниз ходити сходами чужими.

Двадцятилітнє вигнання, вічна бідність, розчарування за розчаруванням, нелюдська погорда маленького, непоказного чоловічка, завжди згорбленого і завжди готового до відсічі, та каторжна праця над твором, який і досі не перестає бути одним із дев'яти чудес світу і який цього маленького чоловічка з густою чорною бородою так вирівняв і вивищив, що правдиві спостереження малого тоді Боккаччо, який бачив старого Данте, нам здаються мало не особистою образою – у нашій уяві Данте високий, стрункий, суворий і демонічний.

Східна притча розповідає про сліпців-пілігримів, яким зустрівся по дорозі слон. Кожен з них, ніколи не бачивши слона, визначав його навпомацки. Одному з них він здався колоною, бо той натрапив на його ногу, другому – рухливою стіною, бо той мацав його тулуб, третьому – пальмовим листям, бо він підняв руку до вух слона. Певно ж, що, освоюючи таку велетенську постать, як Данте, багато дантологів потрапляють у становище східних прочан. Не знаю, чи бодай один із мандрівників зміг почути, як б'ється серце тієї незбагненої істоти, але багато дантологів забувають, що ритми «Божественної комедії» чи «Нового життя» відповідають архіточним ритмам найхолоднішого і найполум'янішого серця з усіх сердець, які будь-коли служили поезії. Поети, що прагнуть універсальності своїх чуттів, мають перед собою її взірець. Гете дивився на сонце з олімпійських висот, та і йому інколи застували хмари, Данте ж міг бачити сонце крізь товщу землі – прямісінько з пекла.

Хліб Біблії не був зачерствий для нього. Гарячі подуви Іеремії чи Екклесіяста коли не принесли жаринки для його майбутнього полум'я, то прикрили вітер, аби роздмухати його кострище.

Він освоював Боеція і Цицерона, Арістотеля і Авіценну, Гіппократа і Птолемея, вишукував зерна в лущинні схоластики Середньовіччя, часто заплутувався, блукав і, що звучить тепер майже комічно, коли не міг з'ясувати питання про походження матерії, то часто облишав предмет, аби вдатись до дослідження суті благородства.

Кажуть, що Бог обділив його політичним талантом. Сам Данте в листі, який бачив його біограф Бруні, стверджує, що всі його лиха почалися з пріорства. Певно, йдеться про талант підступництва, брак якого позбавив Данте батьківщини. Витончена, шляхетна натура, натура справжнього флорентійця, завжди дітклива і надміру палахкотлива, змушена йти на жемри. Будинок поета знищують, нещасна дружина з дітьми залишається напризволяще.

Папа Боніфатій тихенько наказав спалити Данте. Та сталося інакше – поет прирік Папу на вічний вогонь у пеклі. Авжеж, як писав колись Гейне:

Кого в таке пекло впакує поет,

То й Бог його відтам не вийме.[2 - Німеччина: з Г. Гейне / перекл. І. Франка // в кн.: Франко І. Твори. - Т. 27. - К., 1929. - С. 245.]

Історики пишуть, що незадовго перед народженням Данте в небі з'явилась комета. Її таємнича китиця вішувала щось незвичайне: маги бачили таку перед Різдвом Христовим, Светоній пише, що така з'явилася в ніч смерті Цезаря, та комета цього разу була вже надто яристою. Друг і вчитель Дантів Брунетто Латіні вішував йому славу як астролог - переконливим доказом був гороскоп. Яка б доля іронії не освітлювала цих «пророцтв», вона миттю згасає на вітрі Дантових нещастя і трагедій - до нас докотилась буря. Може, здадуться нам гірко-смішними і найстрашніші сцени в «Пеклі», адже за плечима нашого часу Освенцими і Хіросіми, може, поблажлива іронія спалахне на вустах наших від найчарівніших блаженств раю, але дивовижно чисте моральне здоров'я поета збентежить нас, а обрії його духу, велич бунту, неосяжна гармонія генія і жорстоко-солодка безвість його фантазії навіки приголомшать. Кривавий час породив поета. Він і тепер не може всидіти в раю. Беатріче знову його відпускає в життя - «у праліс той заклятий, бір непрохідний в мороці страшному».

Карлейль так описує зовнішність Данте на портреті, «який так хотілося б вважати справжнім»: «Найсумніше обличчя і, мабуть, найпечальніше з найсумніших, будь-коли змальованих. Зображене воно самотнім, ніби в порожньому просторі, з головою, повитою єдиним лавром, з виразом невтишимого горя і страждання, але й з глибоким усвідомленням безсмертної перемоги, - обличчя, таке знаменне для всієї історії Данте. Мені здається, що це найскорботніший образ із усіх, будь-коли змальованих з натури, глибоко трагічний, поймаючий за серце образ. Основа його - лагідність, ніжність і голублива любов, ніби в дитини, та все це ніби застигло в гострій суперечності, в зреченні, відчуженості і гордій безвихідності скорботи. Лагідна, ефірна душа, проте, дивиться на світ так строго, так суворо, так непримиренно, ніби сама вона замкнена в холодній в'язниці з криги. Разом з тим це скорбота мовчазна, безмовно презирлива: в розрізі його вуст щось подібне на презирство Бога до того, що роз'ідає його серце, ніби це щось жалюгідне і нікчемне, ніби той, кого воно владно катує і душить, значно вищий від цього всього. Це обличчя людини, вся істота якої переповнена протестом, а все життя - непримиренна битва проти світу. Любов, цілковито перетворена на гнів, постійний, праведний, безмовний, - гнів божества!»[3 - Федерн К. Данте и его время. - М., 1911. - С. 161.]

Волонтаристичний дух цих сентенцій не позбавляє їх загалом точного і глибокого проникнення у самісіньку суть Дантової істоти - поет гнівався за всіх неіснуючих богів, перебравши за коротку мить життя всі божеські гнівальні функції, як би ми сказали тепер. Яка б, здавалося, невідповідність орлиного профілю жорстокого поета з ніби легким і сонячно життєрадісним характером нації, що його породила...

Данте володів чи не найбільшою фантазією з усіх відомих нам поетів. Звичайно, залишений поетом світ ідей і образів, зматеріалізованих у творах, є лише гармонійною кристалізацією всього того безмежного, безбережного хаосу, який уміщався в душі Аліг'єрі, який був її солодким гнобителем і джерелом Дантової гордині. Де Санктіс, історик італійської літератури, ставить межові стовпи між уявою і фантазією, віддаючи останню тільки справжнім великим поетам. Уява - це здатність прикрашувати, розцвічувати, пригладжувати. Найбільша здатність уяви - це відтворення подоби життя у вигляді алегорії або персоніфікації. Фантазія ж - це дар творчий, інтуїтивний, спонтанний. Уява пластична, вона малює образ, це її кінцева ціль; фантазія діє всередині, зачіпаючи зовнішній бік лише для повнішого розкриття внутрішнього життя. Уява - це аналіз: чим більше вона намагається прикрашувати, малювати, тим більше вона віддаляється від

суті, від того цілого, в чому – саме життя. Фантазія – це синтез, який кожним штрихом створює враження, почуття живої людини і її образ.

Варто було наголосити на різниці між уявою і фантазією, бо здебільшого вважають ці поняття тотожними. Варто сказати тут, що, коли Данте ламав традиції і віддавався плинові своєї фантазії, а геніальна фантазія потребує завжди геніального розуму, там живі почуття і досі вражають. І вже окремі образи створюють безмежжя, а не царина, де вони побутують. Так забиває дух над прірвою, так підламуються мимоволі ноги над урвищем і тріпоче серце не перед бездонням провалля – острах у людини виникає од маленького камінчика, який щойно обірвався під її ногами і пострибав по уступах униз із тонким скреготом, утворюючи смертельний подих одлуння. Людина здригається...

Ось що писав про свою «Божественну комедію» сам Данте в латинському листі до Кангранде делла Скала: «Смисл поеми багатозначний: він не тільки буквальный, але й алегоричний, моральний і аналогічний, тобто надсмисловий, такий, що вище смислу. Ціль поеми – вирвати людей, живущих нині, зі стану мізерії і привести до стану щастя. Той вид філософії, який у поемі є керівним, це етика, бо ж поема написана і в цілому, і в частинах не для споглядальних цілей, а для дії». «І коли, – ще раз наголошує основну думку Данте, – у якому-небудь місці чи уривку виклад має характер споглядальний, то ціль його все-таки не споглядальна, а дійова». Зробити людей щасливими – на менше Данте не згоден. Ось така категоричність суджень, така всеоб'ємність прагнень – болісна рана, що ніколи не загоїться. Чвари між гібеллінами і гвельфами нікого не цікавлять, та кожному є діло до рівня Дантової ненависті і любові, бо ж не звичайному людському серцю були вони вділені. Сили, які переповняли Данте, перехлюпувались через край, нарешті знайшли вихід – великий суддя Середньовіччя, перебравши на себе самовільно функції всіх божих помічників, воздавав за гріхи. Безперечно, коли б політична кар'єра його склалася інакше, хто зна, в якому вигляді до нас дійшла б його основна річ і чи взагалі він на неї спромігся б. Надто вже багато багаторічної ненависті сіллю осіло на цих безжальних терцинах. Про що б він не писав, яка б думка не водила його пером, всюди він не минає нагоди познущатись над папством і Флоренцією. Скільки витончених рикошетів, яка віртуозність захованих алегоричних уколів! Навіть у присутності самого Бога (Рай, XXXI, 39) з тронного залу можна випустити пекучу епіграму в обличчя мами і мачухи – Флоренції.

Данте міг віддавати борги з мечем у руках, перо його слухалось незрівнянно краще, та робота меча йому, синові свого часу, здавалась більш переконливою. У цьому він дістав цілковиту, хоч і своєрідну підтримку через півтисячоліття з боку лорда Байрона: «Хто став би писати, коли б мав можливість робити дещо ліпше?» «Дія, дія, дія», – говорив Демосфен. «Дія, дія, – кажу я, – а не писанина, особливо у віршах. Гляньте-но, які нудні існування, повні вічного скигління, як прожила вся письменницька братія, і які вони всі пусті і нікчемні, за виключенням Сервантеса, Тассо, Данте, Аріосто, Клейста (які були доблесні і діяльні громадяни), Есхіла, Софокла і кількох інших древніх»[4 – Байрон Д. Г. Дневники, письма. – М., 1963. – С. 61.]

В основу «Божественної комедії» поет поклав принцип, що панував у тогочасному суспільстві: споглядання потойбічного світу вже є шляхом до спасіння душі, що страждає в тілесних лабетах. Данте очищається сам, очищається кожен, кого він веде за собою. Вергілій веде поета, поет же приводить кожного, хто заблукав у нетрях життя. Будова таких циклопічних розмірів могла бути вивершена тільки людиною віруючою, віруючою глибоко і широко, часом несамовито. Чи не після таких месіанських пожеж підіймався потім страшний Савонарола. Данте позбавлений передапостольського стану роздумувань, він із самого початку, вже з «Vita Nuova», апостол, апостол,

який досяг цього сану самоправно, не покладаючись на певність божих санкцій. Так по-апостольськи вішати міг тільки він, так фанатично карати міг тільки один поет, дивно лише, як людина з такою архізалізною вірою і певністю не започаткувала нової релігії, – певно ж, що тільки поет у Данте врятував нас від Данте-реформатора церкви, від такого собі італійського Лютера, – а й сам намісник Бога на землі був дуже близько від Флоренції і страшно ненавидів Аліг'єрі...

Сонцем Дантового неба була Беатріче. Дев'ятирічним хлопчиком уперше він зустрівся з нею, майже своєю ровесницею, і відчув, як у глибинах його душі затріпотів «дух життя». З того дня починається найславетніша в світі історія кохання поета до жінки. Коли в її честь був зведений сонячно-чистий палац «Нового життя», Дантові він здався замалим – замалим і для його нелюдського кохання до Беатріче, і до можливостей його, Дантового, духу – так кохана його під арками «Бенкету» проходить до найграндіознішого середньовічного замку «Божественної комедії».

Не можна сказати, що у Данте звичайне людське життя було малокровним. Проте внутрішнє життя було до такої міри інтенсивне, розлоге, йшло такими глибинами почувань, що організм поета часто не витримував вулканічних струсів своєї душі. Так мучився ще один геній, виборсуючи найпотужніші у світовій культурі статуї і фрески – спадкоємець Дантового безмежжя Мікеланджело Буонарроті. Навколишній світ, суєта суєт все далі віддалялися, ставали міражем, сновидінням, а світ фантазії ставав дедалі реальнішим – різкішали тіні од невідомого джерела світла.

Перлина Дантової юності «Vita Nuova» була повністю витримана в дусі dolce stil nuovo (школи «солодкого нового стилю»), представниками якої були в Італії Гвідо Гвініцеллі, болонський поет, і Гвідо Кавальканти, флорентієць, найближчий приятель Аліг'єрі.

Законами цієї поетичної школи було суворе поєднання найвищої ученості з найзугарнішими риторичними аксесуарами вислову. Сліди навчання в цій системі залишилися і в найпізніших терцинах «Раю».

«Vita Nuova» – це історія першого юнацького почуття в усіх його перипетіях; усе відкривається, все стає видимим, варто тільки скинути містичні лати з його ніжної шкіри. Так, спроможність крил вивірялась у небі першого юнацького почуття. Містичні лати знекровлювали слабих. Його ж муза хоча інколи й тяжко поверталась у чавунних обладунках Середньовіччя, зате ніколи не страждала на задишку – носіння лат зобов'язувало мати неабиякі м'язи.

Взагалі, історія його поетичної діяльності підтверджує стару і добру істину: геній від джерел до гирла має якесь одне, добре ним облюбване річище ідей і проблем, в юності лише тонко і, може, несміливо окреслює їх, у zenіті життя, упевнившись у своїх можливостях, розриває береги усталеного і суворо торжествує найбільшою радістю обранця богів – радістю першовідкривача.

Якою мірою зухвальства були наділені його можливості, коли в юнацькій поемі він, віруючий католик, уже насмілювався поставити свою любов у центр всесвіту, долю її вирішувати злагодженими рухами дев'яти сфер по Птолемею, Беатріче поставити під знак «дев'яти», тобто оголосити чудом, корінь якого перебуває лише в дивній трійці, тобто в триєднанні Бога, а потім ще й брати нас на ось такий найвитонченіший кпин: може, для витонченішої людини тут проглянуть витонченіші причини, але це саме те, що мене вдовольняє. Так уже біля джерел Данте зумів створити такий ліричний світ, неосяжний обсягом, глибокий своїм проникненням у суть явищ, гармонійний побудовою, особистий і водночас загальнолюдський, що перевершити його ще не наважився ніхто протягом багатьох століть.

Міра його зухвалості була його буденною мірою. Так, коли померла ота справжня Беатріче з блідим чолом, він написав листа пріорам Флоренції з приводу її скону, настільки серйозно він був переконаний, що всі поділяють його горе. І хто зна, який дощ глузувань сипонув на голову поета з боку людей, що були заклопотані виборчими урнами чи виробництвом славетного зеленого сукна – а він же був вразливий навіть понадміру своєї обдарованості.

Карл Федерн наводить цілу низку різнорідних тлумачень образу Беатріче – від «Нового життя» до «Божественної комедії». Так, Россетті вважав, що Беатріче означає Римську імперію, Гітман доводив, що вона не що інше, як уособлення римської церкви, Франческо Перец схилився, в свою чергу, до того, що це – діяльний розум, а Бартолі вважав її «ідеальною жінкою». Але ж Данте перш за все був поетом найвищого гатунку, а навіть абеткові знання з психології творчості свідчать, зараз принаймні, про суб'єктивність цих тверджень. Чуттєва і духовна любов для людини такого збурення, як Данте, були настільки нероздільними, а психологічна достовірність всіх колізій у перебігу чуття поета у «Vita Nuova» настільки точна, що абсолютно неможливо відривати почуття поета від живої прекрасної дівчини-коханої.

Нижній промінь Дантового кохання палахкотів у такій завірюсі середньовічних кривавих пристрастей, що навіть цей найдорогоцінніший здобуток людини, її, так би мовити, визначальна субстанція, забарвлювалась у колір крові. Історія любові в Італії за тисячоліття йде від знаменитої Розмунди, доньки VI століття, що любить убивцю свого батька і дядька Альбоїна: охоплена пристрастю, вона стає його дружиною і з черепа батька, як з келиха, п'є за здоров'я мужа. І вже далеко після Данте – з XVI століття – гуде кривава слава про Лукрецію Борджа. А над усім цим кривавим чадом – фіалковий запах образу Беатріче, і важко повірити, що цей запах був витворений з нічого суворим співцем її: ні, він належав одній з найчарівніших живих жінок світу.

Особа Беатріче, отої знаменитої флорентійки, що стала музою італійського поета, ще й досі перебуває у сфері гіпотез, а сфера угаємничена завжди найпривабливіша. А оскільки « поезія потребує правди, а не фактів », як писав Уільям Фолкнер, спробуємо – уже вкотре! – бодай на хвилю одхилити завісу століть, а над результатами багатівічних дантологічних нашарувань, включно з багатьма сучасними, хоч де в чому посумніватись. Данте писав, що багато хто називав її Беатріче, не знаючи, що так і мусили б її називати. Данте ніколи не писав, що мусили б її ще називати Портінарі.

Ось у чому був переконаний Франко, поділяючи гіпотези Карла Федерна, Скартацціні та інших дослідників Данте: «Хто була та пані, що першою своєю появою збудила в серці 9-літнього хлопця таку могутню пристрасть і зробилася провідною зіркою цілого його життя? Данте називає її Беатріче. З того, що він подає про неї, ми можемо дізнатися, що вона була флорентійка, дочка якогось флорентійського патриція, уроджена 1266 року, отже на рік молодша від Данте, а померла десь коло 1290 року. І більше нічого не знаємо про неї. Аж у другій половині XIV віку, яких 50 літ по Дантовій смерті, Боккаччо, що запрошений навмисно до Флоренції, читав там виклади про Данта і коментував його „Божественну комедію“, подав на підставі інформації від якоїсь достовірної особи, що се була молода Беатріче, дочка близького сусіда Дантових родичів і визначного пана Фолько Портінарі, що пізніше вийшла заміж за молодого Сімоні де Барді і вмерла 1290 року, проживши 24 роки. П'ятсот літ вірено сим Боккаччієвим словам, поки нарешті ближчий розгляд не показав, що вони, властиво, ні на чім фактичним не оперті, а суперечать усьому тонові, всьому змістові Дантової „Vita Nuova“, де автор оповідає про Беатріче, починаючи від її дитячого віку аж до смерті, і ані словом не згадує про її заміжжя. А

прецінь же, твердять критики, воно неправдоподібно в найвищій мірі, щоб Данте, показавши Беатріче такою безмірно сильною в любові, зовсім промовчав про її вихід заміж, щоб сей вихід не зробив на нього ніякого враження. Ні, Дантова Беатріче не була заміжня, вмерла панною і лишилася для Данта назавсіди символом чистоти, ласки й святості»[5 - Франко І. Данте Аліг'єрі. - Львів, 1913. - С. 67.]

Оцей дивний полемічний випад нашого найбільшого літературознавця є в першу чергу імпульсивним, хоч і точним, випадом поета, який намагається дістатись крізь захарашення фактів до правди. Та й чи справді так уже важливо знати через цілі століття отакісіньку маленьку істину про заміжжя чи дівоцтво прекрасної флорентійки? Яке світло проливає малий момент такого пізнання на Данте? І чи не йшлося тут Франкові про якісь свої потаємні мотиви, зв'язані з солодкою і болючою тінню Беатріче його юності - Ольгою Рощкевич? Безперечно, що й останні глибинні токи мали тут своє місце, але ж, може, найбільше завинив сам Данте, який не повідомив нас, чи носила Беатріче шлюбний перстень? Дивно, що оцей, здавалося б, незначущий момент є одним з малопомітних, а все ж точних вододілів між дантологами, які намагаються прочитати біографію серця поетового, і дантологами, яким правда найвищої поетичної сповіді людства не замінить маленької купки фактів, поспішно зібраних Боккаччо. Навіть Абрам Ефрос, автор вельми цікавої статті «Молодий Данте», здається на волю позірних «фактів», а не простежує точної психологічної лінії найвитонченішого почуття, яким будь-коли обдаровувала людину природа, - така вже ніжно-тонесенька струна цієї пристрасті, така чиста, що не боїться в чистоті своїй найбільшої оголеності і не знесе пилиночки фальші, а тут такі звинувачення: «Поки Беатріче проходила через етапи своєї жіночої долі, Данте робив великий фланговий марш. Її одруження, вагітність, народження доньки, хворобу, смерть він охопив складним обхідним рухом. Він хотів поєднати всі втрати в її сконі»[6 - Данте. Vita nova / Вступна стаття А. Ефроса. - М., 1934. - С. 57-58]. А чи міг поет, якому звичайний неуклін коханої дівчини постав жахливою бідю, нерозрадним нещастям, удалися до «обхідного маневру», коли йшлося про одруження милої чи народження в неї доньки від «законного сеньйора»? Данте, трагічний геній, міг би хіба обминути найсумнішу і найсолодшу стежку нерозділеної любові, яка вивищувала стількох поетів, яким і не снилися обрії Аліг'єрі. А молода мати з малою дитиною - хіба на цю колізію поет кинув бодай малесенький мотив у «Божественній комедії», вона ж бо виросла з «Vita Nuova». Ніде у Данте не йдеться про любов нерозділену: інші незагойні рани пекли його. Поет, який ламав хребти стільком поетичним канонам, ламав і усталені флорентійські звичаї - він не лише співав про любов, як Петрарка, але й воістину любив. Любов не дозволяла йому фальшивити і йти на «обхідні марші»...

«Vita Nuova» - це надзвичайної ніжності і чистоти спів, якому схоластичні захарашення надають своєїрідної, лише йому притаманної привабливості. Тут Данте в найсолодшому екстазі, він плаче, як дитина, його очі втомлені сльозопотоками, серце його пізнає гірко-солодку розкіш любовного блаженства, тонкощі почуттів аж ні в чому не поступаються граціозним любовним злетам пізніших століть. Його любов до Беатріче не була звичайною любов'ю поета до своєї музи, в ній сконцентрувалися всі можливі для людини вияви почуття захоплення і подиву перед дівчиною, що скоріше могла б бути донькою Бога, аніж смертного. І Данте садить її в «Раю» поруч Богородиці, порушивши всі християнські канони, та навіть звідти лунають найбільш пасуючі в таких випадках жіночі слова - слова ревнощів. І як би їх не намагались перетлумачити по-іншому, надто вже видима їхня гірко буденна, а тому найлюдяніша суть.

Беатріче мала рацію. Данте не тільки вважав Овідія одним з найбільших поетів поруч з Гомером, Горацієм і, звичайно, Вергілієм, в уста якого вкладає ця оцінка («Пекло», пісня III), не тільки захоплювався його

«Мистецтвом любові», але й сам міг писати такі гарячі еротичні строфи, перед якими бліднуть холоднуваті чи просто раціоналістично-теплі «Amores». Платонічна витонченість «Vita Nuova» – це лише один полюс цієї дивної натури, лише один берег його дивовижної амплітуди. Коли ж Данте засліплений до краю почуттям, до якого домішується ще й образа до жінки, що погорджує ним, – до донни П'єти, – він поєднує в собі чуттєву силу варвара і невтолиму жагу епікурейця: «Коли б я міг взяти в руки оці біляві кучері, що стали для мене батоном і бичем, я схопив би їх на світанні і провів би з ними весь день і вечір. І не став би я їх милувати обережно та ніжно, а був би як ведмідь, коли йому на жарт зайдеться» («Convivio»). Така прямота, позбавлена будь-яких пересторог, аж ніяк не пасувала б віруючому католику Середньовіччя – тілесний бік кохання, на відміну від часів Овідієвого Граду, тоді був чимось нечистим, принаймні стидким. Данте ж писав про це навдивовижу вільно, не добираючи цнотливих слів...

Визначеність, точність, відбірність слова – ознаки достеменно Дантові, але щирими їх ніколи не можна назвати. Надто вже видима невідповідність його пророцького тону, надто вже широкі крила його судейської мантиї і надто відшліфовані його афоризми, порівняння, плин його образної стихії, дуже вже вони закам'янілі – розраховані ж бо на вічність – для такого зворушливого і замалого для Данте визначення, як щирість. Щирість тону не для таких клекочучих, вулканічних натур, вогонь ширості поглинається зажерливим виверженням породи. Кожен повів Дантових роздумів – плід зусиль тяжких, навіть каторжних, але не вимучених. Вимученість – ознака безсилля творчого, карб Сальєрі, мука творчих положів – ознака здоров'я органічного таланту. Він жалівся, що од праці над своєю поемою схуд на довгі роки, що ідея поеми переслідувала його і висушувала. «Вудила мистецтва» втримували його спонтанність, вогненна лава плинула у задалегідь заготовлені для неї риштаки, про геніальність самого планування «Божественної комедії» писав Пушкін. Тип його художньої натури був абсолютно чужий отому новому типу художника – анархіста духу, який виробили пізніші століття. Данте нагадує людині про універсальність характеру її почуттів, прагнень, він гарячий противник будь-якої анархії, різкий антипод митця типу Достоевського.

Достоевський, скараний епілепсією, відчуває життя в неймовірно підвищених дозах у передсмертну мить, співає отруйну есенцію на грані, його мистецтво – це вольтова дуга між життям і смертю; грандіозний універсаліст Данте, найбільш наївний і найбільш віруючий з поетів, коли вже і виходить за межі людського, то тільки виводячи людину у вищі сфери «божественного» – через покуту до відродження...

Кілька слів про Данте й Україну. Наш Тарас Шевченко, будучи абсолютно вірним своїм войовничим антикріпосницьким ідеалам, відразу ж зіставляє страхітливий світ селянського життя, жахливі вчинки його визискувачів з муками і карами «Пекла»:

Мій краю прекрасний, розкішний, багатий!

Хто тебе не мучив? Якби розказать

Про якого-небудь одного магната

Історію-правду, то перелякать

Саме б пекло можна. А Данта старого

Полупанком нашим можна здивувать [7 – Шевченко Т. Твори: в

3 т. – К.: Держлітвидав України, 1963. – Т. I. – С. 376.]

Всепрониклива Леся Українка з давнини віків підіймає до життя «забуту тінь» Дантової дружини, їй віддає свою гарячу похвалу, її скромності й осмисленій непомітності, всупереч гучній славі Беатріче, –

Що раз колись до нього усміхнулась,

А в другий раз пройшла, не глянувши на нього,
А в третій раз на неї він дивився,
Коли вона в труні лежала нерухома [8 - Леся Українка. Твори: в
10 т. - К.: Держлітвидав України, 1963. - Т. I. - С. 224.]

Цей один з найдовершеніших шедеврів Лесі, правда, коли б доскіпуватись до джерел, хибує на фактичну неточність: як кажуть дослідники, Джемма Донаті (Леся Українка не подає її ім'я) не ховала поета в Равенні, хоч і пережила його на кілька років. Більше того, вона ніколи не ділила хліб вигнання з Данте, ніколи не залишала Флоренції, навіть тоді, коли діти їхні вирости і поет, після довгих мандрів, нарешті спинився в Равенні. Це ще більш дивовижно, бо трое дітей - П'єтро, Джакомо і Беатріче - жили з батьком і, напевно, опускали батька в могилу без матері. Хто зна, чи Леся Українка свідомо не хотіла бачити цього, чи її ввели в оману неточні дослідження, проте освітити цю проблему саме під таким кутом зору поетеса мала повне право, гріх її звинувачувати у фактичній неточності.

Іван Франко, тоді вже недужий, за допомогою хворої лівої руки й зубів устромлював собі перо між пальці правої і, притримуючи її лівою, писав про Данте як найвищий вираз, поетичний вінець чи увічнення того, що називаємо середніми віками. Вся культура, всі муки й надії тих часів знайшли вираз в його поемі. Та, як людина геніальна, він усім своїм еством належить до новіших часів, хоча думками й поглядами коріниться в минувшині. Звідси певна двоїстість його появи; консервативний і правовірний у своїх поглядах, усіма своїми силами він був революціонером і сівачем духовних революцій. Ніцше називав його гієною, що вие на могилах; Скартацціні - найбільшим новочасним поетом. Італія вбачає в ньому батька своєї національної літератури, творця й незрівняного майстра італійської мови; католики - правовірного ученика Фоми з Аквіна, та не брак і таких, що бачили в ньому еретика. Франко теж добачив у Аліг'єрі еретика, не прихильника середньовічної ересі, а вічного еретика, який з темного XIV століття без остраху випустив такі слова, «за які й тепер у XX не дуже погладили б по голівці» (І. Франко). Через верхогір'я століть один геній нахилиється до другого, щоб ще і ще раз пересвідчитись в одвічній естафеті людської честі, благородства і сонячного вогню. До того ж імператорська династія Габсбургів одним кривавим крилом зачепила була Данте - італійця XIV століття, - другим, оновленим, але таким же кривавим - Франка - українця XX віку. Для ковалевого сина з Нагуевичів, крім усього, велетенська постать Данте освітлювалась гарібальдійськими пожежами - італійський народ узяв Дантові гасла про національну єдність Італії як найсокровенніші, він сплатив за них кров'ю.

Львівський ерудит захилювався шаленим виром пристрасті, який доносив його старший собрат по духу, - жоден рядок не вмирає, коли він єдиний раз навіть живлений вогнем такої пекельної сили. Випущений з тятиви, він перелітає століття і безпомильно, як самоконтролююча ракета, наздоганяє ціль, що теж встигла за століття переміститись і перефарбуватись: «О, ви, нещасні, що пануете сьогодні, і ви, найнужденніші, що підлягаєте пануванню! Уважайте, вороги божі, на близький переворот, ви, що держите над Італією різку панування! Говорю вам, Карле і Федеріго, ви, королі, й інші князі й тирани, погляньте, хто такі ваші дорадники, і уважайте, скільки разів кожного дня ті ваші міністри показують вам правдиву ціль людського буття. Краще б вам було низько літати, як ластівки, аніж, як яструби, заточувати найвищі круги над стервом».

Іван Франко видав у 1913 році дві книжечки про італійця: «Данте Аліг'єрі. Характеристика середніх віків. Життя поета і вибір із його поезій» та другу, меншу: «Дантова друга любов». Крім інших проблем, Франко окремо висвітлив питання про Данте як творця італійської літературної мови: він-бо ж на основі свого рідного тосканського діалекту та з добірних зерен інших чотирнадцяти головних діалектів Італії витворив загальнонаціональну

італійську мову, підніс її над пихатою латиною і завдав останній чи не одну з найболючіших ран.

На міцному фундаменті «Божественної комедії» і досі стоїть будова італійської літератури – яка з націй може потішитись таким гранітним підмурівком? Тільки маючи такого поета, що своїм шедевром захопив увесь народ, протяв його золотим стрижнем свого генія, національна мова, живлячись діалектами як вічними джерелами, зламала карк гордливій латині...

Хто він для нас, оцей далекий богорівний поет, якого завжди виносять на гребінь і найнепомітніші припливи людської культури? Його твори ніколи не будуть зачитуватись до дірок, від них завжди віятиме холодом недосяжного, найнепрístupніші Дантові вершини потопатимуть у морях коментарів, кількістю яких «Божественна комедія» може сперечатись навіть з Біблією.

Данте – переконаний противник плюралістичного світу, він – завжди ідейно переконаний, а місцями надто жорстокий диктатор, навіть свого найулюбленішого вчителя Вергілія не впускає до раю – той язичник.

Мова про сучасність Данте – це не просто риторичний реверанс. Для нас – це не проблема Данте, пов'язана з бідами сучасного католицизму, це й не те, що сюрреалісти вважали Данте принаймні своїм прадідом, а Фелліні ходить 8? колами свого сучасного кінопекла. Це в якійсь мірі зв'язано з майже осучасненою легендою про поета, про бородатого вигнанця, який на запитання, що йому потрібно, відповідає змучено: «Миру!» А найбільше це зв'язано з нашою молодістю вірою в можливість витворення людиною таких гігантів духу, як Аліг'єрі...

Якось захворів німецько-французький поет Іван Голль, саме завершуючи цикл «Сон-зілля». Німецькі, австрійські, французькі й американські поети пожертвували йому зі своєї крові. Вони зголошувались гуртами, щоб пропонувати найшляхетніший з усіх дарів любові. «Сон-зілля» роквітнуло-таки з серця Івана Голля, бо воно було живлене кров'ю шістнадцятьох поетів. Данте ж може живити своєю супертемпераментною кров'ю безліч людських душ, які страждають тимчасовим чи постійним недокрів'ям. Людина може втішатися найвищою насолодою побути поруч з Данте, дихати його чистим високогірним повітрям.

Яскраве світло для сліпих – то скверна.
Хто зміря Дантів дух, той бог, а не людина.
І легше клясти край, що зрікся свого сина,
Ніж сина восхвалить, бодай хвала й мізерна.

Хай зачина Вітчизна ненажерна
Свої ворота – то ж її кровина.
Воздасть їй Бог, – тяжка її провина,
Йому ж відчинить небо, хай – по тернах.

Шлях краших завжди терном обростає.
О мачухо, його діткливих граней
Торкнулась ти брутально і жорстоко.
Достойнішого – не було й немає:
Ніхто ніколи так не був ще гнаний,
Ніхто з людей не знісся так високо[9 – Переклад автора

статті.]

Ось так гостро і точно відчував Данте його геніальний брат Мікеланджело Буонарроті, а наступні століття підняли це поетичне світило ще вище, і хто зна, чи воно вже досягло свого zenіту?!

Іван Драч

«Vita Nuova» Данте Аліг'єрі в ілюстраціях Григорія Гавриленка

Для українських інтелектуалів 1960–1970-х років інтерес до поезії Данте був «духовною нішею» – звільненням від прискіпливого контролю соцреалізму, особливо консервативного в Україні. Діалог з Данте також виявився тісно пов'язаним із національно-визвольними ідеями шістдесятництва.

У 1965 році за редакцією мовознавця, унікального ерудита Григорія Кочура була видана в перекладі українською мовою «Vita Nuova» Данте. Перекладачі видання М. Бажан (ініціатор видання), І. Драч (автор післямови), В. Житник, В. Коротич, Д. Павличко, А. Перепадя в умовах жакливної духовної несвободи тих років продовжили культурну традицію літературно-мистецької дантеани. Видання «маленької книжечки» Данте стало значною культурною подією в Україні. До роботи над ілюстраціями «Vita Nuova» Микола Бажан, тоді – голова Дантівського комітету в Україні, запросив Григорія Гавриленка (1927–1984).

В українській графіці 1960-х років процвітала натуралістична ілюстративність, побутова описовість та сюжетна приземленість. Навіть найпрогресивніші художники та видавці віддавали перевагу експресивному декоративізму та гротесковому фольклорному стилю. Гавриленко був самотнім у пошуках пластичної форми для втілення гармонії людини та природи.

Робота Гавриленка як ілюстратора «Vita Nuova» збіглася з його творчою програмою. Художник заглибився в стихію сонетів не як покірливий тлумач мови віршованої на мову графічну, а як співрозмовник Данте. Занурюючись в інтелектуальну атмосферу дученто, Гавриленко зважав на те, що Данте, безумовно, не заперечував вимог Томи Аквінського до літературного твору, а саме, ясності, завершеності та узгодженості всіх його частин. Ці критерії художник сприйняв як шляхопровід у власній роботі. Водночас, на відміну від схоластичних творів та навіть від знеособленої любовної лірики провансальських поетів та авторів «нового солодкого стилю» (Гвініцеллі), лірика Данте є очевидною проекцією особистих реакцій поета на зовнішні обставини життя. Переживання любові у юного Данте збігається з ідеями неоплатонізму.

Ідеалізм «Vita Nuova» віддзеркалено в ілюстраціях. Гавриленко почав роботу над композиціями відповідно до поглядів Данте. Поет вважав, що художній образ повинен мати ширше значення, ніж його буквальний зміст, бути свого роду архетипом. Аналогічне завдання в образотворчому мистецтві вирішив тоді Дантів сучасник Джотто. Він протиставив образам чуттєво-аристократичного візантинізму Чімабуе кубоподібні, приземкувато-демократичні постаті прахристиянських персонажів. Тотожність образів молодого Данте і Джотто полягає у втіленні особистих переживань та вражень у системі загальних понять та ідей культури дученто. Вони перевищують межі приватного, конкретного, та набувають загальнолюдських значень.

Ідея щодо втілення історичної далечини, з якої ллється світло безсмертної любові юного Данте до дівчини Беатріче, заповонила свідомість українського ілюстратора. За основу він узяв ідеальний образ-архетип.

Видавництво замовило один «портрет» Беатріче, Гавриленко зробив сімдесят, і зовсім не побіжних ескізів, не чернеток, а саме повноцінних малюнків, кожен з яких становить автентичний мистецький твір найвищої пластичної якості.

Гавриленко вибрав самостійний шлях, вживаючись в атмосферу Флоренції XIII століття, в її історичну далечінь, в ауру світу юного Данте. Він нікого не копіює, не стилізує зробленого до нього. Відповідно до архаїчного стилю «Vita Nuova», Гавриленко виробив власну графічну мову, захоплено студіюючи фрески Джотто. По відношенню до колег по фаху у 1965 році Гавриленко виглядав революціонером, який протиставив соцреалізму гармонію архетипу. Вдруге в українському мистецтві після відкриттів Михайла Бойчука 1920-х років (загинув у сталінському концтаборі – 1937 р.), а саме – в пластичних пошуках Гавриленка – естетика дученто набула авангардного змісту у формах «монументального ліризму».

До малюнків Гавриленка українська ілюстрація не мала образу ідеальної дантівської Донни, яку великий італієць підніс на один щабель із Богоматір'ю, порушуючи канони Середньовіччя.

У легких начерках Гавриленкового пера спокійна та лагідна увійшла Беатріче до української графіки. З'явилися варіанти світлого образу земної жінки. У «Портреті Данте», в аркуші «Беатріче з подругами» та в інших все було незвичним, ясним та переконливим не менш, ніж реальні зустрічі поета з Беатріче, його інтимні переживання, нюанси любові, що тільки-но народжувалась – все, що зберегло у «маленькій книжці» Данте виняткову свіжість примавера. Гавриленко зробив спробу створити свій власний світ, репрезентувати власне уявлення про віддалену від нас епоху, в якій сяяли ті ж загальнолюдські ідеали краси, кохання й вірності, що й сьогодні хвилюють нас і будуть завжди хвилювати людство.

Архаїзовані постаті персонажів, чергування білих та заштрихованих зон, свобода від ілюзорності, сріблясте сфумато малюнків, сама наївна система накладання штрихів – усе заперечувало натуралістичну ілюстрацію, стверджувало принцип умовної образотворчої форми. У Гавриленкових ілюстраціях до «Vita Nuova» українська графіка звільнювалася від полону тривіальності.

Григорій Гавриленко, який нібито заблукав у часі та прийшов у XX століття чи з афінських пропілеїв, чи із садів Лоренцо Медічі, як парадоксально це не виглядає, відкрив шлях українському мистецтву до «неоренесансу» 1980-х років, до «неоавангарду» 1990–2000-х. Він жив і творив в аскезі та служінні ідеалу гармонії в мистецтві.

Ольга Петрова

Нове життя

Vita Nuova

I

Місце в книзі моєї пам'яті, до якого не міститься нічого вартого уваги, позначене заголовком: *Incipit vita nova*. [10 - *Incipit vita nova* - «починається нове життя». Суперечки щодо тлумачення назви збірки тривають не перше сторіччя, але, найімовірніше, йдеться про новий період життя, оновленого коханням до Беатриче. Сучасні критики, як, наприклад, А. Кортеллесса (A. Cortellessa), підкреслюють «взаємний обмін між літературою і життям: одне оновлює інше, і навпаки». (Прим. Володимира Чайковського)] А вже під тим заголовком знаходжу я слова, які закортіло мені переписати до цієї збірки - нехай не всі, але бодай найважливіші.

II (I)

Осяйні небеса майже завершили дев'ятий по моему народженні оберт, коли очі мої вперше узріли [11 - «...очі мої вперше узріли...» - Данте народився 1265 року. А Беатриче він уперше побачив, якщо вірити Боккаччо, в травні 1274 року, на святі, влаштованому її батьком, Фолько Портінарі, одним з найшанованіших громадян Флоренції. Данте потрапив на те свято, супроводжуючи свого батька, Аліг'єро Аліг'єрі. (Прим. Володимира Чайковського)] преславну мадонну моєї душі, яку всі називали Беатриче [12 - «...очі мої вперше узріли преславну мадонну моєї душі, яку всі називали Беатриче...» - В оригіналі: *La gloriosa donna della mia mente, la quale fu chiamata da molti Beatrice, li quali non sapeano che si chiamare* («Славна жінка мого розуму, яку багато хто називав Беатриче, не знаючи, як вона зветься»), і щодо інтерпретації цих слів тривають суперечки. Ім'я Беатриче має значення «благословенна». За припущенням Д. Г. Россетті, автора відомого англійського перекладу «Нового життя», Данте, можливо, мав на увазі, що її справжнім ім'ям було Кохання. Давніше, у XVIII-XIX століттях, охоче приймалась езотерична інтерпретація «Нового життя». Так, Габріеле Россетті (батько Д. Г. Россетті) у статті «Дантова Беатриче» (*La Beatrice di Dante*, 1842) інтерпретує любов поета як відданість імператорській ідеї, а Беатриче - як Монархію. Критики цього напрямку вважали, що «Нове життя» написане таємною мовою для посвячених. Так, наприклад, за Е. Ару (E. Aroux), Беатриче є сектантською і еретичною вірою поета (*Dante heretique, revolutionnaire et socialiste*, Париж, 1854). Тим часом в алегоричному тлумаченні Гітмана (Gietmann) Беатриче символізує собою Церкву. (Прим. Володимира Чайковського)], часом не підозрюючи, наскільки личило їй таке ім'я. А за час її життя, на ту мить, зоряне небо вже пересунулося на схід на одну з дванадцяти поділок ступеня [13 - «...на одну з дванадцяти поділок ступеня...» - За Птолемеєм, небо пересувалося щосторіччя на один ступінь із заходу на схід. Отже, Беатриче на час зустрічі мало бути вісім років і чотири місяці. (Прим. Володимира Чайковського)], а отже, явилася вона мені на початку свого дев'ятого року, а я побачив її наприкінці мого. Вона постала вбрана у найшляхетніший багряний колір, у строях і прикрасах, гідних її ніжного віку.

Тут зізнаюся, що дух життя, який має за домівку найпотаємнішу комірчку нашого серця, затремтів з такою силою, що я відчув його калатання в усіх своїх жилах, і почув такі його слова: «*Ecce deus fortior me, qui veniens dominabitur michi* [14 - «*Ecce deus fortior te qui veniens dominabitur michi...*» - Ось Бог, сильніший від мене, прийшов, щоб керувати мною. (Прим. Володимира Чайковського)]». А тим часом дух тваринний, що міститься у високій комірці, до якої несуть свої чуття всі плотські душі [15 - «...дух

життя... дух тваринний... всі плотські духи...» – За середньовічними уявленнями, душа людини мала життєву, тваринну і плотську сили, які містились, відповідно, у серці, мозку і шлунку, виявляючи себе через органи чуття. (Прим. Володимира Чайковського)], дивувався безмірно і, звертаючись, здебільшого, до зорових духів, мовив: «Apparuit iam beatitudo vestra[16 – «Apparuit iam beatitudo vestra...» – Вже з'явилося блаженство ваше. (Прим. Володимира Чайковського)]». А тут природний дух, що міститься там, де здійснюється наше живлення, заплакав і, плачучи, промовляв: «Neu miser, quia frequenter impeditus ero deinceps![17 – «Neu miser, quia frequenter impeditus ero deinceps!» – Лихо мені! Відтак випадає мені часто зазнавати недолі. (Прим. Володимира Чайковського)]» Відтак Амур опанував мою душу, яка одразу йому скорилася, а моя уява надавала йому таку силу і владу наді мною, що я мусив виконувати всі його забаганки. Неодноразово наказував він мені шукати нагоди, щоб побачити того янгола у плоті; і отак, коли бачив я її шляхетні манери та похвальні вчинки, пригадувались мені слова поета Гомера: «Вона видавалася донькою не смертного чоловіка, а Бога[18 – «...слова поета Гомера...» – ????? ?????? ?????? ?? ?????? ????? ?????? ????? ??????, («Він [Гектор] видавався сином не чоловіка, а бога». Іліада, XXIV, 258) (Прим. Володимира Чайковського)]». Та хоч невідступний образ її, з примхи Амура, посів цілковиту владу наді мною, високі чесноти її не дозволяли Амуру попихати мною без того, щоб я питав поради розуму, коли бувала в тому потреба.

Кінець ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=22107938&lfrom=362673004) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

notes

Примітки

1

Франко І. Данте Аліг'єрі. Характеристика середніх віків. Життя поета і вибір із його поезії. – Львів, 1913. – С.56.

2

Німеччина: з Г. Гейне / перекл. І. Франка // в кн.: Франко І. Твори. - Т. 27. - К., 1929. - С. 245.

3

Федерн К. Данте и его время. - М., 1911. - С. 161.

4

Байрон Д. Г. Дневники, письма. - М., 1963. - С. 61.

5

Франко І. Данте Аліг'єрі. - Львів, 1913. - С. 67.

6

Данте. Vita nova / Вступна стаття А. Ефроса. - М., 1934. - С. 57-58

7

Шевченко Т. Твори: в 3 т. - К.: Держлітвидав України, 1963. - Т. І. - С. 376.

8

Леся Українка. Твори: в 10 т. - К.: Держлітвидав України, 1963. - Т. І. - С. 224.

9

Переклад автора статті.

10

Incipit vita nova – «починається нове життя». Суперечки щодо тлумачення назви збірки тривають не перше сторіччя, але, найімовірніше, йдеться про новий період життя, оновленого коханням до Беатріче. Сучасні критики, як, наприклад, А. Кортеллесса (A. Cortellessa), підкреслюють «взаємний обмін між літературою і життям: одне оновлює інше, і навпаки». (Прим. Володимира Чайковського)

11

«...очі мої вперше узріли...» – Данте народився 1265 року. А Беатріче він уперше побачив, якщо вірити Боккаччо, в травні 1274 року, на святі, влаштованому її батьком, Фолько Портінарі, одним з найшанованіших громадян Флоренції. Данте потрапив на те свято, супроводжуючи свого батька, Аліг'єро Аліг'єрі. (Прим. Володимира Чайковського)

12

«...очі мої вперше узріли преславну мадонну моєї душі, яку всі називали Беатріче...» – В оригіналі: *La gloriosa donna della mia mente, la quale fu chiamata da molti Beatrice, li quali non sapeano che si chiamare* («Славна жінка мого розуму, яку багато хто називав Беатріче, не знаючи, як вона зветься»), і щодо інтерпретації цих слів тривають суперечки. Ім'я Беатріче має значення «благословенна». За припущенням Д. Г. Россетті, автора відомого англійського перекладу «Нового життя», Данте, можливо, мав на увазі, що її справжнім ім'ям було Кохання. Давніше, у XVIII–XIX століттях, охоче приймалась езотерична інтерпретація «Нового життя». Так, Габріеле Россетті (батько Д. Г. Россетті) у статті «Дантова Беатріче» (*La Beatrice di Dante*, 1842) інтерпретує любов поета як відданість імператорській ідеї, а Беатріче – як Монархію. Критики цього напряму вважали, що «Нове життя» написане таємною мовою для посвячених. Так, наприклад, за Е. Ару (E. Aroux), Беатріче є сектантською і еретичною вірою поета (*Dante heretique, revolutionnaire et socialiste*, Париж, 1854). Тим часом в алегоричному тлумаченні Гітмана (Gietmann) Беатріче символізує собою Церкву. (Прим. Володимира Чайковського)

13

«...на одну з дванадцяти поділок ступеня...» – За Птолемеєм, небо пересувалося щосторіччя на один ступінь із заходу на схід. Отже, Беатріче на час зустрічі мало бути вісім років і чотири місяці. (Прим. Володимира Чайковського)

14

«Esse deus fortior te qui veniens dominabitur michi...» – Ось Бог, сильніший від мене, прийшов, щоб керувати мною. (Прим. Володимира Чайковського)

15

«...дух життя... дух тваринний... всі плотські духи...» – За середньовічними уявленнями, душа людини мала життєву, тваринну і плотську сили, які містились, відповідно, у серці, мозку і шлунку, виявляючи себе через органи чуття. (Прим. Володимира Чайковського)

16

«Apparuit iam beatitudo vestra...» – Вже з'явилось блаженство ваше. (Прим. Володимира Чайковського)

17

«Neu miser, quia frequenter impeditus ero deinceps!» – Лихо мені! Відтак випадає мені часто зазнавати недолі. (Прим. Володимира Чайковського)

18

«...слова поета Гомера...» – ??? ???? ????? ?? ?????? ??? ??????, ??? ?????, («Він [Гектор] видавався сином не чоловіка, а бога». Іліада, XXIV, 258) (Прим. Володимира Чайковського)